

Azərbaycan xalq-tətbiqi sənəti və onun bir qolu olan xalçaçılıq xalqın milli mədəniyyəti tarixin-də özünəməxsus yer tutur. Xalqın milli mədəniyyəti tarixində müstəsna yer qazanan xalçaçılıq sənəti dünyanın bir sıra ölkələrində yayılmış olsa da, bu sənət növünün beiyi Azərbaycan-dır. Öləkəmizdə yüz illərdir xalça toxunsa da, xalçaçıların heç vaxt öz peşə bayramlarını qeyd etdiyi gün olmayıb. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin 25 noyabr 2016-cı il tarixli Sərəncamı ilə hər il may ayının 5-i Azərbaycan Respublikasında "Xalçaçı Günü" peşə bayramı kimi qeyd edilir.

Kim qeyd edir: Azərbaycanda xalçaçılığının inkişafı haqqında Herodot, Klavdi Elian, Ksenofont və başqa qədim dünya tarixçiləri məlumat vermişlər. Sasanilər dövründə Azərbaycanda xalça sənəti daha da inkişaf etdi, ipəkdən, qızıl-gümüş saplardan nəfis xalçalar toxundu. Alban tarixçisi Musa Kalankatlı Azərbaycanda toxunulan ipək parçalar ve rəngarəng xalçalar haqqında məlumat verir. Qızıl-gümüş saplarla toxunan və qas-daşla bəzədilən xalça istehsalı XVI-XVII əsrlərdə enənəvi xarakter almışdır. Burada toxunan və istehsal edilən xalçalar dünyada müqayisə edilməyən nümunə kimi qəbul olunur. Bu gün Azərbaycanda xalça sənəti öz inkişafının yeni mərhələsini yaşıyır. "Azərbaycan xalça sənətinin qorunması və inkişaf etdirilməsi haqqında" qanunun qəbul edilməsi, Prezident İlham Əliyevin Sərəncamı ilə Azərbaycan Xalçası və Xalq Tətbiqi Sənəti Dövlət Muzeyi üçün müasir standartlara uyğun binanın inşa edilməsi bu qədim el sənətinə dövlət qayğısının ifadəsidir. 2014-cü ildən fəaliyyətə başlayan Xalça Muzeyi Azərbaycan xalçasının dünya miqyasında yetərinçə təbliğine və tənənəsinə töhfəsini verir.

**"BU GÜN AZƏRBAYCAN
XALÇASI DÜNYADA MƏHZ
AZƏRBAYCAN XALÇASI
KİMI TANINIR"**

Bu gün paytaxtimizdə fəaliyyət göstərən orijinal üslubda inşa olunan bükülmüş xalçanı xatırladan Xalça Muzeinin sərgi və fondlarında 13 min 300-dən artıq eksponat və əşya saxlanılır ki, bu da bu sənət növünün müxtəlif dövrlərdəki inkişafını eks etdirir. Muzeydə xalça və xalça məməlatları, metal məməlatlar, parça, geyim və tikmə, keramika, şüşə, ağaç, kağız, zərgərlik əşyaları, kitablar, fotosəkillərdən ibarət nadir kolleksiya mühafizə olunur.

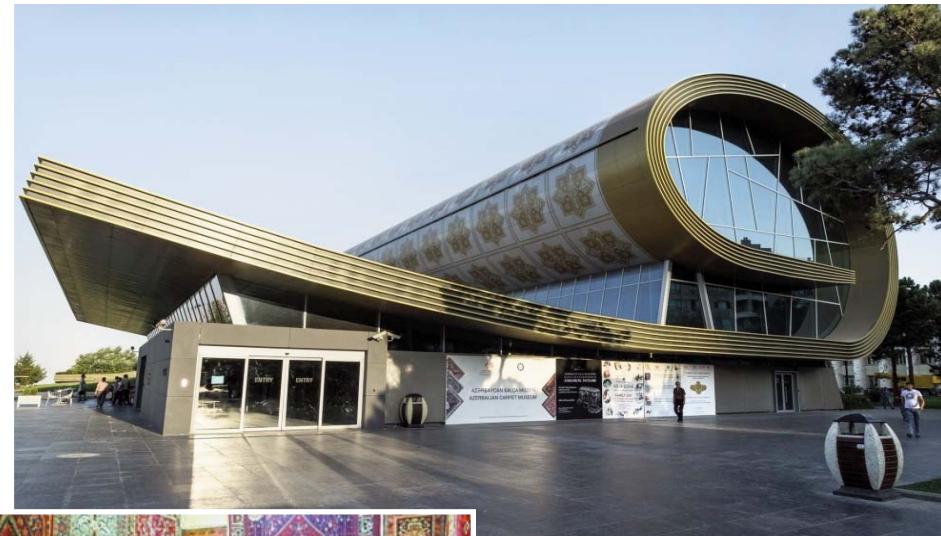
Azərbaycan Prezidenti Cənab İlham Əliyev Azərbaycan xalçasını dünyada xalçaçılıq sənətinin etalonu kimi dəyərləndirir: "Mən çoxsaylı xarici səfərlərim zamanı müxtəlif yerdə, müxtəlif ölkələrdə prezident saraylarında Azərbaycan xalçasını görmüşəm. Qeyd etmişəm, öz həmkarlarına bildirmişəm ki, bax bu xalça Azərbaycan xalçasıdır və onlar bunu bilirlər. Yəni, bu gün Azərbaycan xalçası dünyada məhz Azərbaycan xalçası kimi tanınır".

Bu gün Azərbaycan qadın ustalarının elləri ile yaradılan gözəl xalçalar və xalça məməlatları Sankt-Peterburqdə Ermitaj, Londonda Viktoriya və Albert, Vəsiqətənda Tekstil, Parisdə Luvr, İstanbulda Topqapı kimi dünyanının böyük muzeylərini, habelə, Bakıda Azərbaycan xalçaları muzeyini və Azərbaycan tarixi muzeylərini bəzəyir. Xalça Azərbaycanın çox fərqli milli sərvətidir.

Azərbaycana qonaq gələn şəxsə təqdim olunan gözəl əşya xalçadır. Azərbaycandan qonaq gedərkən xarici dövlətlərə aparılıb ən dəyərli hədiyyə olaraq təqdim olunan da yenə də xalçadır. Bu cür istehsalımız olan və bütövlükdə dünyamızı özündə əks etdirən xalçamız Azərbaycanın məxsusi dəyərlərini, tarixini özündə cəmləşdirir.

Xalçaçılıq sənəti xalqın milli mədəniyyəti tarixində müstəsna olaraq yer qazanmışdır. Tarixi qədim bir dövri əhatə edən xalçaçılıq sənəti müxtəlif naxış elementləri ve təsvirlərlə bezədilən xovlu ve xovsuz xalçalar çadırların, alıcılarının, habelə vasavıs evlərinin və digər

Dünya xalçaçılıq sənətinin etalonu

BƏNZƏRSİZ QARABAĞ XALÇALAR

binaların divar bazeklärinde, döşenməsində istifadə edilir, eyni zamanda yüksək estetik əhəmiyyət kəsb edir. Xalçaçılığın istehsalı, tərtibi zahirən bir qədər asan görünə də, onu yaradınların gərgin əməyinin çətinliyi dərk olunmalıdır.

1949-cu ildə aparılan arxeoloji axtarışlar zamanı xalçanın yaşıının 2500 il tarixi olduğu qeyd olunur. Məlumdur ki, Azərbaycan xalçaçılıq sənəti qrup və tiplər bölnüür: Təbriz, Qazax, Gəncə və s. Hər bir ərazinin öz milli xüsusiyyətləri əsasında xalça üzərin-

Qarabağın dağlıq hissəsində Malıbəyli, Muradxanlı, Daşbulaq, Cəbrayıllı, Horadız və bir çox başqa qəsəbələrində istehsal olunub. Yazılı mənbələrdə ərəb tarixçiləri Əl Müqəddəsi, Məsudi və b. tərəfin dən göstərilir ki, X əsrden başla yaraq yun və pambıq emalı ilə məşğul olan iri sənətkarlıq mərkəzi kimi adı çəkilən Qarabağın Dağlıq zonasında XIX əsrdə xalça istehsalında Şuşa şəhəri və Daşbulaq, Dovşanlı, Girov, Trniviz, Çanaxçı, Tuğ, Köhne Tuğlar, Hadrūt, Muradxanlı, Qasımışağlı, Qubadlı, Qozağ, Mirseyid, Bağırbəyli, Xanlıq, Dağ Tuğlar, "Aran xalçası", "Bağçadagüller xalçası", "Baliq xalçası", "Buynuz xalçası", "Bərdə xalçası", "Bəhmənli xalçası", "Qarabağ xalçası", "Qoca xalçası", "Qasımışağlı xalçası", "Ləmər bəran xalçası", "Muğan xalçası", "Talış xalçası", "Lampa xalçası", "Malibəyli xalçası", "Xanqərvənd xalçası", "Xanlıq xalçası", "Xanlıq tirmə xalçası", "Çələbəli xalçası", "Şabalıdbatlı xalçası", və s. çəşnili xalça kompozisiyaları. Qarabağ xalçaçılıq məktəbinin klassik nümu-

XVIII əsrde Qarabağ xalçaçılıq məktəbə Şuşada cəmlənmişdir. XVIII əsrde Şuşada klassik çəsnili xalçalarla yanaşı, Rusiyadan eləcə də Avropadan gətirilmiş məcməyi, etir sabun, çit və digər müxtəlif məişət əşyaları üzərində götürülmüş naxışlardan yeni xalça kompozisiyaları - "Bağçadagüllər xalçası", "Saxsıdagüllər xalçası", "Bulud xalçası" və s. çəsnilər toxunurdu. Qarabağ xalçalarının rəngi - boyaq palitrası olduqca zəngindir. Bu palitrası Qarabağ təbiətinin bütün renglərinin ən zəri cəlalarını özündə əks etdirir. Qadim dövrlər

dən Azərbaycan xalçalarının ara sahə yerliyi ənənəvi olaraq qırmızı rəngdə işlənmişdir. Qarabağ xalçalarının motivləri öz bədii dəyərinə və təsvirinin orijinallığına görə bənzərsizdir.

Mənbələrde göstərilir ki, xalq dastanının qəhrəmanı, Şərqi böyük şairi Firdovsinin "Şahname" poemasında baş qəhrəman Rüstəmə həsr edilmiş Qarabağ xalçaları xüsusiyyəti diqqəti çekəndir. Rüstəm və Söhrab xalçalar seriyası miniatür rəngkarlığı üçün ənənəvi kompozisiya prinsiplərinin xalq ruhunda təsviri ilə diqqətəlayiqdir. Bunlar öz ideya, bədii xüsusiyyətlərinə görə xalq xalçaçılıq sənətinin sözün əsl mənasında tayı-bərabəri olmayan inciləridir.

XALÇA SƏNƏTİNDƏ YAŞANAN RƏMZLƏR DÜNYASI

Xalçaçılıq sənətindən söz açarkən Şuşa xalçaçılıq sənətini də xüsusi olaraq qeyd etməliyik. Şuşa xalçaları xovunun hündür olmasına, əlvən, şüx koloritli, çox nazik, incə xüsüsən də dəst xalı-gəbə kimi iri ölçülü xalçaların toxunması ilə seçilir. Şuşa xalçalarını səciyyələndirən cəhət təbii boyaq maddələrin xalçalarra verdiyi parlaqlıq, şüx rəng palitrasıdır. Azərbaycanda olan 1500 növ boyaq bitkisinin əkseriyəti Qarabağda olmuş, burada toxunan xalçaların ipliklərinin boyanmasında onlardan istifadə olunmuşdur. Şuşada 35-dən artıq orijinal xalça çeşnilərindən istifadə olunmaqla xalçalar toxunmuşdur. Xanlara məxsus böyük sarayların və iri malikanələrin bəzədilməsi üçün böyük ölçülü xallar toxunmuşdur. Şuşa həm də ipək xalçaları ilə şöhrət qazanmışdır. İpək xalçalar, əsasən, mötəbər şəxsler, zadəganlar üçün sıfarişlə və ya ixrac məqsədilə toxunurdu. Mənbələrdə göstərilir ki, XVIII əsirin ikinci yarısından etibarən, Qarabağın xalça istehsalı əsasən Şuşa şəhərində mərkəzləşir. Toxuduğu xalça və palazların sayı və keyfiyyətinə görə Şuşa XIX əsrde Qarabağda birinci yeri tuturdu. İncəliyi, zərifliyi, rəngarəngliyi ilə seçilən "Ləmpə", "Qoca", "Bulud" xalçaları və "Dəst xalı-gəbə" kimi xalça dəstləri burada toxunub. Qarabağın əksər məntəqələrində, o cümlədən Şuşa şəhərində toxunan xalçalar əmtəə xarakterli olub Rusiya, Avropa, Asiya ölkələrinə ixrac olunmuşdur. Statistik məlumatlara görə, 1885-1887-ci illərdə Şuşanın xalça istehsalından gəliri 30 min rubl olmuşsa, 1890-ci illərdə bu gəlir artıq 200 min rubla çatmışdır.

Qarabağ xalçaçılıq məktəbinə məxsus "Əjdaha xalçası" Viktoriya və Albert muzeyində saxlanılır. Xalça "Baliq" bu xalçə Qarabağ tipinin ən geniş yayılan xalçalarından biridir. Öl-kəmizin şimalında "Baliq", İran Azərbaycanında isə "Moxi" adı ilə tanınır. "Baliq" xalçası Qarabağın bütün xalçatoxuma məntəqələrində istehsal olunmasına baxmayaraq, onun əsas istehsal mərkəzi Bərdə şəhəri hesab olunurdu. XVIII əsrin ikinci yarısından isə "Baliq" xalçası Şuşa şəhərində de istehsal olunurdu.

"Qarabağ" adı ilə tanınan xalçalar Azərbaycanın bütün xalçatoxuyan məntəqələrində istehsal olunub. Azərbaycan xalçaçılıq məktəblərindən olan Qarabağ xalçaçılıq məktəbinin Cəbrayıl qrupuna aid edilən xovlu Qasimuşağı xalçasıdır. "Qasimuşağı xalçası"nın adı Laçın rayonunun şimalında yerləşən Şamkənd, Ərikli, Kürdhacı, Cormən və Şəlvə kəndinin əhalisinin adı ilə bağlıdır. Qasım Hacı Sam oğlu qeyd-şərtsiz bir vaxtlar burada yaşayış hörmətli şəxs olub. Bu kəndlərdə yaxın keçmişə qədər yüksək növ xalçalar istehsal olunurdu. Bəhmənli xalçası isə Füzuli rayonunda yerləşən Böyük Bəhmənli kəndinin adı ilə bağlıdır. "Bəhmənli" xalçasının orta kompozisiyası bir-birinin ardında düzülmüş, orijinal formələr figuralar təqdim edir.

nal formalı fiqlarla təşkil edir. Azərbaycan xalça sənətinin kökü, mənbəyi çox qədimlərdən bəri bir sənət və dəyər efsanəsinə çevrilib. Gəmiqayadan, Qobustandan, Kür-Araz mədəniyyətindən qaynaqlanan xalça sənətində rəmzlər dünyası yaşayır. Bu sənətin dünya mədəni irsində - YUNESKO-nun şah əsərləri sırasına daxil edilməsi Azərbaycan xalçasının bir uğuru, nailiyyəti kimi eks sədə doğurmuş oldu.

Nəzakət ƏLƏDDİNQIZI